

O‘ZBEK TILIDA INTERNET VA IJTIMOY TARMOQLARNING LINGVISTIK TA’SIRI

Ro'ziyeva Shalola Yo'ldosh qizi

Turon universiteti Lingvistika yo'nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Hozirgi zamonda internet va ijtimoiy tarmoqlarning lingvistik jarayonlarga ta'siri ortib bormoqda. Ushbu maqola o'zbek tiliga internet orqali kirib kelayotgan yangi leksika, qisqartmalar, sintaktik o'zgarishlar, emojilar va kod-almashtirish (code-switching) hodisalarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qiladi. Maqolada shuningdek, ushbu jarayonlarning adabiy til me'yorlariga ta'siri, ta'lim va madaniyat sohasidagi oqibatlar ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: internet leksikasi, ijtimoiy tarmoqlar, emojilar, kod-almashtirish, adabiy til, lingvistik adaptatsiya.

Kirish

Internet va ijtimoiy tarmoqlar XXI asrda tilning rivojlanishida muhim omilga aylangan. Axborot texnologiyalarining tezkor rivojlanishi, mobil aloqaning keng tarqalishi va global kommunikatsiyaning kuchayishi tilning leksik, leksikosemantik, sintaktik hamda pragmatik qatlamlarida o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. O'zbek tili ham ushbu jarayondan mustasno emas: yangi so'zlar, terminlar va kommunikativ uslublar tilga kirib kelmoqda. Maqolaning maqsadi — internet va ijtimoiy tarmoqlarning o'zbek tiliga ko'rsatayotgan ta'sirini tizimli tahlil qilish va uning ijobiy hamda salbiy jihatlarini aniqlash.

1. Nazariy asoslar va ilmiy manbalar

Tilning ijtimoiy muhit bilan aloqa jarayoni tilshunoslikning asosi hisoblanadi. Kontakt lingvistika, sotsiolingvistika, kommunikativ lingvistika va korpus lingvistikasi internet davridagi til o'zgarishlarini tushunishda muhim nazariy vositalarni beradi. David Crystal kabi tadqiqotchilar internetga xos til (language of the Internet) kontseptsiyasini ilgari surgan; u internet mulohazasining o'ziga xos xususiyatlari — qisqarish, emotsional belgilar, tezalik va multidomenli kommunikatsiya —ni qayd etgan.

2. Internet leksikasining shakllanish mexanizmlari

Internet orqali kirib kelayotgan leksika bir nechta mexanizm orqali o'zlashtiriladi:

a) To'g'ridan-to'g'ri so'z olish (loanwords): “like”, “post”, “comment” kabi inglizcha atamalar bevosita ishlatiladi.

b) O'zbekchalashtirish: so'zlar o'zbek fonetik-morfologik tizimiga moslashtiriladi — “layk bosmoq”, “post qo'yish”, “skrin” → “skrin olish”.

c) Qisqartmalar va akronimlar: inglizcha “LOL, BTW” hamda ruscha/ozbekcha “SMS, OAV” kabi qisqartmalar keng qo‘llaniladi.

d) Neologizmlar va word-formation: yangi birikmalar affiksatsiya va birlashmalar orqali hosil bo‘ladi — “videoblogger”, “influencer” → “influencer” so‘zi o‘zbek leksikasida foydalanilmoqda.

3. Emojilar va multimodal muloqot

Emojilarning muloqotdagi o‘rni ortib bormoqda: ular emotsional registrni belgilaydi, ironiya yoki hazilni ko‘rsatadi va ba‘zan so‘zlarni to‘liq almashtiradi. Bu holat yozma nutqning semantik va pragmatik xususiyatlarini o‘zgartirmoqda. O‘zbek tilida ham emojilar ijtimoiy tarmoqlarda keng tarqalgan va ular muloqotning iqtisodiyligini oshiradi.

4. Kod-almashtirish (code-switching) va aralash nutq

Ijtimoiy tarmoqlarda ko‘plab foydalanuvchilar o‘zbek, rus va ingliz tillarining elementlarini aralashtirib ishlatadi. Bu fenomen yoshlar orasida ayniqsa keng tarqalgan bo‘lib, u kommunikativ funksiyani — e‘tiborni jalb qilish, identifikatsiyalash yoki leksik bo‘shliqlarni to‘ldirish — bajarmoqda. Kod-almashtirish tiliy kompetensiyaning alomatidir; biroq u ba‘zan adabiy til me‘yorlariga ziddiyat tug‘diradi.

5. Ijtimoiy bosqich va ta‘limga ta‘siri

Internet tili maktab va oliy ta‘lim muassasalarida yozma ishlar sifatiga ta‘sir ko‘rsatadi. O‘quvchilar va talabalar qisqartma, slang va imlo xatolarini muloqot uslubida ishlatishga odatlanmoqda. Bu esa o‘qituvchilarni yangi pedagogik yondashuvlarni izlashga undaydi — tilni o‘qitishda internet muloqotining konstruktiv elementlarini inobatga olish zarur.

6. Me‘yoriy va madaniy oqibatlar

Bir tomondan, internet tilga yangi leksika va kommunikativ shakllar olib kirib, tilni boyitadi; boshqa tomondan, adabiy tilning me‘yoriy tizimi mavjudligini yo‘qotishga moyil. Shu bois til siyosati, matbuot va ta‘lim organlari innovatsiyalarni qabul qilib, lekin me‘yorlarni himoya qilib borish lozim.

Xulosa va tavsiyalar

Internet va ijtimoiy tarmoqlarning o‘zbek tiliga ta‘siri ijobiy ham, salbiy hamdir.

Tilshunoslar va ta‘limchilar quyidagi tavsiyalarni amalga oshirishi mumkin:

1) Internet leksikasini sistematik ravishda o‘rganish uchun korpuslar yaratish va tadqiqotlar olib borish.

2) Ta‘lim dasturlarida internet-diskurs elementlarini o‘qitish, yozma nutqni va imlo me‘yorlarini mustahkamlash.

3) Ombudsmanlar va media tashkilotlar bilan hamkorlikda til me‘yorlarini saqlash bo‘yicha loyiha va kampaniyalar tashkil etish.

4) Media va ommaviy axborot vositalarida o‘zbekchallashtirish va terminologiyani rivojlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Crystal, D. (2006). Language and the Internet. Cambridge University Press.
2. Jo‘rayev, M. (2019). Til va jamiyat. Toshkent: Fan.
3. Mahmudov, N. (2012). Til va jamiyat taraqqiyoti. Toshkent: Yangi asr avlodi.
4. Ismoilova, N. (2018). O‘zbek tilida so‘z yasalihi. Toshkent.
5. Qodirov, A. (2020). O‘zbek tilida yangi leksika. Toshkent: Fan.